

Hans L. Zetterberg: Borgerlighetens framtid - Kan krisen leda till utveckling?

Talare

Hans L. Zetterberg
Sociolog

Datum

10 maj 2003

Plats

Uppsala universitet

Den svenska partistrukturen har sällan sett regeringsskiften. Socialdemokratin har en 70-årig inteckning av statsministerposten. Bondeförbundaren Bramstorp var statsminister en sommar på 1930-talet. Under hela efterkrigstiden fick Fälldin drygt fem år, Ullsten nio månader, och Bildt tre år posten. Det är korta parenteser i det socialdemokratiska styret.

Av dessa avbrott är det bara Bildt-regeringen som markerar en långsiktig ändring i svensk politik. Carl Bildt gjorde upp med den självgoda randstat – Palmes moraliska stormakt – som sosseriet skapat. Hans regering anpassade Sverige till att fungera i en internationaliserad ekonomi, med en ny utrikespolitik i form av EU-medlemskap och närhet till, om inte fullt medlemskap, i nya NATO. Det var stora och av allt att döma bestående framgångar. Jag hoppas vi kan fullfölja dem med ett Ja till euron.

Socialdemokratiens dominans i Sverige har många samverkande orsaker. Jag skall nämna sex stycken. Några är mycket gamla.

Olaus Petri och Gustav Vasa kastar sin skugga över vår tids kamp om väljarna. Reformationen hindrade uppkomsten av katolska anti-socialistiska partier i Nordeuropa. En hel del av socialdemokratiens starka ställning i Norden beror på att oppositionen inte lyckats organisera det kristna motståndet mot partier på marxistisk grund på samma självklara sätt som i andra delar av världen. De kristdemokratiska partier vi fått på senare tid i Norden har inte samma ursprung som sina kontinentala bröder, och kd i Sverige har först de allra senaste åren haft program som ansluter sig till den kontinentala traditionen.

Till våra stolta traditioner i Sverige, Norge och Finland hör att bönderna aldrig

varit livegna. Därför har det tidigt funnits grogrund för bondepartier. De överlevande bondepartierna har organiserat den agrara delen av borgerligheten, andra partier fick organisera handeln, industrins och städernas borgerlighet. Därav den nordiska politiska sjukan: den borgerliga splittringen. Denna splittring har gjort valkampanjer lätta för nordisk socialdemokrati. Den har också gjort det lättare för socialdemokratin att regera när den är i minoritet. Det har varit möjligt för arbetarpartier att tid efter annan gå i koalition med bondepartier och därmed få regeringsmakten eller behålla den.

Den korta och svaga svenska liberala traditionen är en tredje faktor bakom socialdemokratins dominans i Sverige. Av alla centraleuropeiska och nordeuropeiska länder hade Sverige (som Stein Rokkan visat) den kortaste liberala perioden. Ett drygt årtionde i Sverige mot flera årtionden i grannländerna varade den liberala perioden mellan konservativ och socialistisk hegemoni. T o m Tyskland, vars öde (enligt Ralf Dahrendorf) är att sakna ett liberalt arv, kan sägas ha haft en både längre och intensivare liberal period än Sverige. I den liberala rättsstaten fanns familjen, kyrkan och försvaret som konservativa arv. Liberalismens institutioner – marknad, företag, rättsväsen, humanistisk högre utbildning, familjeföretag med ansvar för sköna konstver och välgörenhet, Geist und Geld – fick alltså dåligt fotfäste i 1900-talets Sverige. Den exceptionella kortheten i den liberala perioden i Sverige har också inneburit att det stora flertalet av vår tids svenskar saknar erfarenhet av borgerlig livsstil och samhällssyn.

Socialdemokraterna har varit skickliga och haft tur i några omvälvande omständigheter. På 1930-talet styrde de framgångsrikt landet genom den stora världsdepressionen. På 1940-talet ledde de samlingsregeringen som höll Sverige utanför det andra världskriget. På 1950-talet satt de i ledningen under en ekonomisk uppgång som i sällsynt takt ökade folkets levnadsstandard. Statsfinanserna räckte till att genomföra en stor expansion av den modell för välfärdsstat som de borgerliga hade utvecklat på 1910-talet med generella bidrag (folkpensionen 1913) och kompensation för inkomstbortfall (arbetsskadeförsäkringen 1919). Allt detta gav den svenska socialdemokratin stor legitimitet. Andra socialdemokratiska partier har inte varit lika lyckligt lottade. De har till exempel långt oftare än det svenska dragits in i utrikespolitiska kontroverser. I Tyskland var det de borgerliga, inte socialdemokraterna, som både införde och expanderade välfärdsstaten.

Den gamla svenska konstitutionen gynnade socialdemokratin. Om inte första kammaren – vars sammansättning berodde på val förrättade i en annan fas av konjunkturcykeln – hade funnits hade det varit borgerligt regeringsunderlag i riksdagen ett par gånger till under efterkrigsdecennierna, och Sverige hade etablerat en rytm av maktskiften som andra demokratier. Men sedan 70-talets ändring av riksdagsordningen är socialdemokratin ute på osäkrare vatten och har två gånger förlorat regeringsmakten till de borgerliga.

Till sist skall nämnas att Sveriges stora offentliga sektor med en offentligförsörjd majoritet i väljarkåren gynnat den svenska socialdemokratin.

Socialdemokraterna får ökat väljarstöd från de offentliganställda, och ökningen kompenserar mer än väl minskningen av industriarbetare. Partiet utvecklade när Sten Andersson var partisekreterare (1963-1982) en nära-nog oslagbar valstrategi. Utåt presenteras socialdemokratin som garanten för omsorg i offentlig regi för alla och för bidragens bestånd och vidareutveckling. Inåt, mot den offentligförsörjda majoriteten i partiet, presenteras partiet som garanten för jobben i den offentliga sektorn. Detta är en stark, nästan oslagbar position i debatten: att ohämmat bry sig om den egna försörjningen och arbetsplatsen (egoism) och samtidigt framstå som om man bryr sig om alla medmänniskors välfärd (altruism).

Det går inte att hitta motsvarigheter till den svenska socialdemokratins 70-åriga dominans bland andra partier i Europa. Kristdemokraterna i Italien, som kommer närmast, klarade att dominera regeringsmakten ungefär hälften så länge. Man får gå till Mexiko för att hitta ett 70-årigt regeringsinnehav av ett och samma parti. PRI, Partido de la Revolucionario Institucional, kom att dominera i Mexico under 71 år ända tills PAN, Partido Accion Nacional, tog över år 2000. Under hela sju decennier vid regeringsmakten behöll PRI sin revolutionära retorik och fullföljde jordreformer, utbildningsreformer, och andra reformer som skulle gynna underklassen. Men dess faktiska politik blev mer och mer konserverande. Den gick allt mer ut på att få nationalrikedomen i händerna på partibossarna och deras kompisar. Partiet engagerade sig i röstköp, kontroll av massmedier, korrupcion, utpressning och rena bedrägerier.

Därmed har ni kanske en signal om hur det kommer att gå i Sverige. Det går inte för oppositionen att bryta enpartidominansen förrän regeringspartiet korrumperat sig till döds. Det skedde i Italien när dess kristdemokrater till sist förlorade, det skedde i Japan när dess liberala parti nått vägs ände. Frågan är om

oppositionen i Sverige är redo när den tiden kommer och stark nog med ett vinnande alternativ. Det var den i Mexico.

Min uppfattning är att problemet som vårt seminarium skall lösa är långt större än vad som brukar diskuteras under rubriken politik. Glöm därför för ett ögonblick val och riksdagens sammansättning. (Carl-Johan Westholm kommer strax att visa hur vi kan hantera sådant.) Ta först en titt på hela samhällsorganisationen.

Utvecklingen i Sverige drivs inte bara av socialdemokratiska regeringar utan ett komplex och nätverk av partifolk, fackföreningsfunktionärer, bostadsdirektörer, undervisnings- och vårdbyråkrater och AMS-tjänstemän och intresseorganisationer. Deras gemensamma mål är att socialdemokratin skall överleva som statsbärande parti och försörja de sina med en generös budget av skattemedel. Ett allt överskuggande faktum under de senaste 50-60 åren är att denna apparat har genomfört en fullständig omvandling av Sverige: en efter en har de gamla borgerliga eliterna neutraliserats och ibland inkorporerats i apparaten. De gamla eliternas maktbas var kompetens definierad av kolleger, inte av staten och politikerna, kapital, ärvt eller förvärvat, eller offentliga sinekurer med en god, permanent lön och små krav på motprestationer. Jurister, professorer, präster, militärer, godsägare, affärs- och banksläkter med en eller flera av dessa resurser var tidigare självständiga centra för makt och kultur.

Den socialdemokratiska apparaten har i demokratins namn undanryckt de gamla eliternas maktbaser. Det finns idag inga generaldirektörer som inte är s-apparatens tjänare. De höga jurister som inte gått vägen via ett socialdemokratiskt regeringskansli blir allt färre. Apotekarna har förstatiserats. Läkarna är i den offentliga vårdbyråkratins garn. Alla dessa eliter liksom professorer, präster, lärare och militärer har löner och skatter som inte medger ett rejält självständigt kulturliv eller storartat politiskt egensinne. Om våra eliter krossats som på Karl XI's tid genom drastiska indragningar av förläningar och halshuggning av några motsträviga, hade vi förstått vad som hänt. Nu har omvandlingen varit drönig och folket vet ännu inte vad som skett, knappt eliterna själva.

Vi lever sedan flera årtionden i en tid då socialdemokratin sätter tonen i samhällets centrala zon. Den centrala zonen i Sverige är inte bara Rosenbad, riksdagen och ämbetsverken som statsvetarna brukar anta. Den centrala zonen

är hela den del av samhället där makten, rikedom, kunskapen, kulturen och andligheten finns, och där deras eliter kan umgås.

Socialdemokratin har erövat ämbetsverken genom sina utnämningar. Men varje ny ordförande eller direktör i SAF, LRF, SNS, SACO, Läkarförbundet, Skattebetalarna, olika idrottsförbund m fl. har blivit mer försagd än sin företrädare och mer tillmötesgående mot socialdemokratins opinioner. Detta sker trots att s-regeringar inte har någon formell makt att utse dessa ordförande och direktörer. Socialdemokratins ökande och långa kontroll av den centrala zonen har också lett till att alla svenska partier är socialdemokratiska; det finns bara gradskillnader i deras sosseri, ingen artskillnad.

Under processens gång har olika delar av den centrala zonen börjat följa med i den socialdemokratiska kören. Biskopsstolar ger sitt stöd, universiteten tar sig an zonen prioriteringar i sin undervisning och forskning, regeringsrätt och högsta domstol använder zonen värderingar i pläderingar och motiveringar. Författare och deras förläggare, artister och teaterdirektörer, massmediernas nyckelredaktioner ger den centrala zonen värderingar sitt stora intresse och utrymme. Skolans värdegrund blir den socialdemokratiska ideologin. Ingen kommenderas till detta; det upplevs som självvalt och spontant.

Vid sekelskiftet år 2000 var lejonparten av rektorerna vid de svenska universiteten och högskolorna socialdemokrater. Detsamma gäller lejonparten av landets ambassadörer, generaler, biskopar, generaldirektörer. Dessutom gäller det för ledningen av socialbyråer, skolor, museer och teatrar. Kort sagt all topppositioner i landet utom de stora företagens ledningar där bara en minoritet är socialdemokrater. Graden av stöd för socialdemokratin i de allmänna valen varierar något mellan dessa grupper; det är till exempel högre bland biskopar än generaler. Jag skattar den genomsnittliga andelen i de hela de svenska eliterna till så där en sjuttio á åttio procent. Det torde bara vara hälften av dessa socialdemokrater som blivit utnämnda av regering eller kommunstyrelse med öppen eller dold motivering att de är socialdemokrater. Resten är ”medlöpare”. De har helt normalt och hederligt insett att det parti som dominerar i landets centrala zon är det mest kongeniala partiet. För så fungerar livet i en central zon.

Den omedelbara uppgiften för borgerligheten i detta läge är inte att vinna riksdag och regeringsmakt. De olika s-följsamma eliterna i landet kan i praktiken fördärva Sverige långt mer än en riksdag full av socialdemokrater.

Vi kan också för ögonblicket bortse från dem som faktiskt blivit utnämnda på grund av sin socialdemokratiska partibok, och koncentrera oss på de många tusentals medlöparna.

Den första och enklare prioritet för borgerligheten, som jag ser det, är att vinna tillbaka socialdemokratins medlöpare bland landets eliter.

Det är lätt att peka ut torftigheten i socialdemokratins tänkande för dessa begåvade och framgångsrika kvinnor och män. Våldigt många är redan mätta på socialdemokrati och lyssnar gärna på något fräschare. Det är lätt att visa dem att partiet fortfarande är en sekt som inte litar på utomstående; alla viktiga jobb skall ändå gå till dem som är födda i ett socialdemokratiskt arbetarhem. Men det väsentliga är att ge dem en varm och välkommen intellektuell borgerlig miljö. Ett slags Heimdal där fria tankar frodas för folk i karriären, en informell samtalskrets i varje lokalsamhälle, ett embryo till den framtida centrala zonen i landet.

Den största framgången för borgerligheten under senare decennier var segern över löntagarfonderna. De besegrades tidigt av den allmänna opinionen, och segern stadfästes av Bildt-regeringen. Den fackliga eliten fick inte ta över företagsstyrelserna. På många andra sätt har marknadsekonomin befästs i Sverige under de senaste decennierna.

Den borgerliga ordningen måste dock vara mer än ett marknadsekonomiskt projekt. Som sociolog brukar jag säga att marknadsekonomi är ett rationellt system för näringslivets livsområde. På samma sätt är diplomatin och demokratin rationella system för verksamheten på politikens livsområde, och den vetenskapliga metoden är ett rationellt system på forskningens livsområde. Vad som är livsviktigt och rationellt för ett livsområde är emellertid inte nödvändigtvis väsentligt eller ens bra inom ett annat.

Marknadsekonomin ger hög BNP i länder där den tillämpas, men löser ingalunda alla problem med individuell fattigdom och elände i dessa länder. Inte heller förlöser den kulturens olika yttringar. Den skapar större ekonomiska resurser att hantera problem och utveckla projekt. Det skall vi vara enormt tacksamma för, men det är inte hela lösningen på välfärdens, civilitetens och kulturens problem. Marknadsekonomin kan varken ersätta eller organisera det

civila samhällets mångfald, politiken, vetenskapen, religionen, konsten och etiken.

Jag har sagt det förr och säger det igen: tre angelägna uppgifter finns för oss som är intresserade av ett allsidigt samhälle:

För det första måste vi se till att marknadsekonomins ideal inte sprids utanför näringslivet. Här finns en läxa för svenska marknadsliberaler och här ligger den djupaste orsaken till att borgerligheten stannat i växten. Fler nederlag kommer när den svenska borgerligheten uppmuntrar marknadsekonomins köp-och-sälj metoder och organisationsformer i statskonsten, vetenskapen, konsten, religionen, välfärden, områden till vilka den inte är särskilt väl anpassad.

För det andra måste vi se till att demokratins ideal och organisationsformer inte sprids utanför politiken. Detta är en svår läxa för socialdemokrater och vänsterpartister. Det finns till exempel ingen som helt vinst i att universiteten förlorat sitt självstyre och måste lyda politiskt tillsatta lekmannastyrelser. Och det är orimligt att uttolkarna av den kristna läran skall underställas ett demokratiskt vald lekmannarepresentantskap, vilket var socialdemokraternas pris för att skilja Svenska kyrkan från staten. Demokratien tillhör det politiska livsområdet inte affärlivets, vetenskapens, eller religionens.

För det tredje måste vi se till att vetenskap, konst, religion, etik, välfärd, idrott och den lilla världen får reell möjlighet att utvecklas på egna villkor, så ostörda som möjligt av affärer och politik. Dessa livsområden i samhället som inte har egna marknads- eller skatteinkomster bör få sin beskärda del av pengar utan vidare inblandning i hur pengarna används. Och utan att politiker och donatorer bestämmer styrelsernas sammansättning. Privata donatorernas belöning skall vara skatteavdrag, inte makt.

Jag tror att ett parti som utstrålar en vision av ett allsidigt samhälle med autonoma livsområden har segrande idéer som överensstämmer med verkligheten, och överensstämmer med de bästa ambitionerna i de civiliserade samhällenas utveckling.

Vår vision av ett allsidigt samhälle skall vara som en molnstod om dagen och eldstod om natten i kampen om den centrala zonen. Vi kan i pragmatisk anda föra in dess idéer i den centrala zonen och uppleva glädjen av att de får en egen

kraft och sprids och utvecklas till en ny mentalitet i vårt samhälle.

Taggar

2000-tal, 2003, Man

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/hans-l-zetterberg-borgerlighetens-framtid-kan-krisen-leda-till-utveckling>